

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษานาการนำของชุมชนตะโหนด อำเภอดะโหนด จังหวัดพัทลุง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ในการดำเนินการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

1. การสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การเลือกพื้นที่ศึกษา
3. การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
4. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน
5. การเก็บข้อมูลภาคสนาม
6. การวิเคราะห์ข้อมูล
7. การนำเสนอผลการศึกษา

1. การสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความ และรายงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งจากห้องสมุดภายในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่และวิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ศูนย์ทะเลสาบศึกษา จังหวัดพัทลุง วัฒนธรรมและทางเว็บไซต์ เพราะงานวิจัยครั้งนี้ต้องอาศัยข้อมูลทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน ความเป็นชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษามีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องมีประเด็นและปรากฏการณ์ที่ชัดเจนในการที่จะเข้าไปศึกษา ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่องวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนตะโหนดมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำและป่าอย่างเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง โดยอาศัยความเป็นชุมชนมีการพบปะและพูดคุยเพื่อหาแนวทาง

แก้ปัญหาภายในชุมชนตนเอง จนเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม “สถานานวัดตะโหมด” ในปี พ.ศ.2538 ต่อมาได้มีกระบวนการสร้างเวทีการเรียนรู้และเป็นเวทีระดมความคิดที่นำไปสู่การปฏิบัติ จนก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สำหรับการทำธนาคารน้ำของคนในชุมชน เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ เนื่องจากในปัจจุบันปัญหาวิกฤติน้ำเกิดขึ้นในทุกภูมิภาค ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนบริเวณต้นน้ำ ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำ เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำมาอย่างยาวนาน จนก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการจัดการน้ำเพื่อต้องการใช้น้ำอย่างยั่งยืน จนเป็นที่ยอมรับและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

การที่คนในชุมชนตะโหมดสามารถจัดทำธนาคารน้ำในรูปแบบต่าง ๆ จนสามารถเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนอื่นและหน่วยงานภายนอกได้นั้น เนื่องจากชุมชนได้ตั้งศักยภาพในด้านวัฒนธรรมชุมชนและด้านอื่น ๆ มาปรับใช้ให้เกิดแนวคิดและกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ในการจัดการน้ำ ได้อย่างน่าสนใจ ชุมชนตะโหมดจึงเป็นชุมชนตัวแทนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้

3. การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏในชุมชนตะโหมดและชุมชนได้นำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในกระบวนการดังกล่าวมีผู้ที่สามารถให้ข้อมูลจำนวน 85 คน ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

3.1 คณะกรรมการสถานานวัดตะโหมด ซึ่งเป็นผู้ดูแลและจัดการธนาคารน้ำ ประกอบไปด้วยคณะทำงาน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาและกลุ่มที่ทำธนาคารน้ำ ได้แก่ กลุ่มป่าชุมชน เขาหัวช้าง ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง กลุ่มป่าต้นน้ำห้วยนา-ห้วยรูเม่น กลุ่มป่าต้นน้ำห้วยแม และกลุ่มต้นหญ้า โดยจะทำการเก็บข้อมูลในระดับลึกเกี่ยวกับ สภาพทั่วไปของชุมชน พัฒนาการและรูปแบบของการทำธนาคารน้ำ และผลที่เกิดขึ้นจากการใช้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยพิจารณาถึงความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำธนาคารน้ำ และการจัดตั้งกลุ่มสถานานวัดตะโหมด โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ จำนวน 60 คน

3.2 ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านป่าพงส์ หมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพิจิตร เป็นครัวเรือนที่ใช้น้ำจากธนาคารน้ำ โดยจะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการทำธนาคารน้ำ การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติ และผลที่ได้รับจากการทำธนาคารน้ำ จำนวน 25 ครัวเรือน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยกำหนดให้ครอบคลุมทั้ง 4 กลุ่มอายุ เพื่อให้การเก็บข้อมูลรอบด้านยิ่งขึ้น ได้แก่ กลุ่มผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชน กลุ่มวัยกลางคน กลุ่มหนุ่มสาวและกลุ่มเยาวชน

4. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

การทำวิจัยเชิงคุณภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับจากคนในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด ในครั้งแรกผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตในการประชุมของสถานาวัดตะโหมด หลังจากนั้น ได้เข้าไปแนะนำตัวอย่างเป็นทางการกับแกนนำของสถานาวัด คือ พระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมด พระครูสุนทรกิจจบุญโยค รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมดและประธานสถานาวัดตะโหมด พระครูสังฆรักษ์วิชาญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะโหมด และเลขานุการสถานาวัดตะโหมด นายวรรณ ขุนจันทร์และนายสวาท ทองรักษ์ ต่อมาทางแกนนำได้แนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ในระหว่างที่มีการจัดกิจกรรมของชุมชน จนชาวบ้านให้ความไว้วางใจ และบางครั้งมอบหมายให้ผู้วิจัยได้มีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ เสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชนและชาวบ้านยังให้ความเอาใจใส่ผู้วิจัยเสมือนเป็นลูกหลานของคนในชุมชน การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน นอกจากจะได้ข้อมูลอย่างถูกต้องและแม่นยำ ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะการศึกษาในประเด็นวัฒนธรรมชุมชน จำเป็นต้องกำหนดบทบาทของผู้วิจัยเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชน จะทำให้เข้าใจชุมชนที่ศึกษาอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

5. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากเอกสาร การสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการสังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งนี้วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ

5.1 การสัมภาษณ์ใช้ 2 วิธี คือ

5.1.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เป็นการพูดคุยโดยมีการกำหนดประเด็นไว้ล่วงหน้า แต่ปล่อยให้บรรยากาศการพูดคุยเป็นไปอย่างง่าย ๆ เป็นกันเองไม่เคร่งครัดกับขั้นตอนและการตอบคำถาม โดยจะทำการสัมภาษณ์คณะกรรมการกลุ่มสถานาวัดตะโหมด จำนวน 60 คน

5.1.2 การสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (semi-formal interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีการเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ตรงกับจุดประสงค์ในการศึกษา โดยจะสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านป่าพงส์ ตำบลตะโหมค และเป็นครัวเรือนที่ใช้น้ำจากคลองที่ทำธนาคารน้ำจำนวน 25 ครัวเรือน

5.2 การสังเกต ผู้วิจัยใช้หลักการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งการสังเกตในกิจกรรมของชุมชน เช่น การประชุมของสถานานวัดตะโหมค การประชุมกลุ่มต่าง ๆ ที่ทำธนาคารน้ำ การเข้ามาศึกษาดูงานของบุคคลและหน่วยงานภายนอก รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น นอกจากนี้จะใช้การสังเกตในระหว่างการสัมภาษณ์ โดยจะร่วมสังเกตน้ำเสียง พฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลทั้งทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลด้วย โดยอาศัยกรอบในการสังเกต 6 ประเภท (สุภางค์ จันทวนิช ,2543 : 50-55) คือ

5.2.1 สภาพสังคม โดยจะสังเกตลักษณะสภาพทั่วไปของชุมชน เพื่อรับทราบข้อมูลในระดับกว้างขึ้น

5.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนและกลุ่มในชุมชน

5.2.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน

5.2.4 การกระทำหรือการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

5.2.5 แบบแผนการกระทำซึ่งเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผน ในที่นี้คือกระบวนการทำธนาคารน้ำ โดยจะสังเกตรูปแบบ วิธีการจัดการ และการดูแลรักษาธนาคารน้ำ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีการกำหนดขึ้นมา รวมถึงการจัดประชุมคณะกรรมการที่จัดการเกี่ยวกับธนาคารน้ำและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

5.2.6 การให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรม

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้หลักการของสุภางค์ จันทวนิช (2543) ในการวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (induction) ซึ่งเป็นการสร้างข้อสรุปข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและบันทึกที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิดอย่างเป็นระบบ แล้วสังเคราะห์หาความหมายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของประเด็นต่าง ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยทฤษฎีการหน้าที่ ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และกรอบแนวคิดในการวิจัยมาเป็นแนวทางใน

การวิเคราะห์ลักษณะของความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้การทำธนาคารน้ำเป็นกรณีศึกษา

7. การนำเสนอผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์และมีภาพประกอบ เพื่อบรรยายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตะโหมค และรูปแบบการทำธนาคารน้ำ เพื่อให้เห็นวัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏและชุมชนนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษา ตามลำดับเนื้อหา ดังนี้

- 7.1 บริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมค
- 7.2 วัฒนธรรมชุมชนที่ปรากฏในชุมชนตะโหมค
- 7.3 พัฒนาการและความเป็นมาของการทำธนาคารน้ำ
- 7.4 ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน